

MATCA

#01
PRIMĂVARĂ 2023

5 **Litoralul cultural**
Péter Demény

ESEURI

6 **Traducând Manaraga de parcă aş urca pe Manaraga**
Mihail Vakulovski

8 **O formă de îmbrăţişare a lumii**
Ciprian Măceşaru

9 **Epistola celor 72 de anotimpuri către Lars Ulrich**
Andrei Zbîrnea

10 **Vopseaua de pe scriitor**
Marius Chivu

12 **O literatură demodată**
Simona Sigartău

14 **Despre băşini, cu tot respectul**
Florin Bican

RUBRICI

17 **În păpuşoi**
Robert Şerban

19 **Smântânici Tiribaboi**
Anca-Maria Pănoiu

INTERVIURI

21 **„Scrisul e un act de comunicare cu cei pe care nu-i cunoşti”** Interviu cu Andreea Răsuceanu
Cristina Ştefan

37 **„Poezia e simultan marginală şi high class”**
Interviu cu Claudiu Komartin
Simona Petrişor

A.I.

27 **Franţa împotriva roboţilor: inteligenţa artificială şi traducerea literară – traducătorii cer transparenţă**
Bogdan Ghiu

30 **Neliniştile roboţilor, neliniştile hominizilor**
Ruxandra Cesereanu

32 **Marile discrepanţe**
Mircea Buchiseanu

POEZIE

40 **schimbul/apucături/alertă**
Raluca Boantă

41 **Blues de ianuarie/La răsărit**
Alina Purcaru

FICTIUNE

42 **Bucurie**
Manuel Vilas

44 **Sala de renaştere**
Carmen Firan

45 **Căinele moscovit de metrou**
Veronica D. Niculescu

47 **Cafea fierbinte, pâine prăjită**
Gábor T. Szántó

50 **Trei femei, cu mine, patru**
Hanna Bota

54 **Osul de peşte**
Radu Ţuculescu

56 **În vremuri de pandemie**
Radu Aldulescu

57 **Înainte de răsărit**
Irina Georgescu Groza

REDACŢIA MATCA

Publisher
Barna Némethi

Redactor-şef
Péter Demény
peter.demeny@matcaliterara.ro

Editor coordonator
Vlad Cristache

Director creativ
Dora Marian

Editori
Luana Schidu
Anca-Maria Pănoiu
Cristina Ştefan

Redactori
Maria Petricu
Andreea Florescu

MARKETING & PR

Cristina Băraităruş
cristina.baraitarus@matcaliterara.ro
Maria Ioniuc
maria.ioniciu@matcaliterara.ro
Anda Robescu
pr@matcaliterara.ro

VÂNZĂRI

Daniel Văduva
vanzari@matcaliterara.ro

PRODUCCIE

Camelia Cucu

CONTRIBUTORI

ATLF şi ATLAS
Radu Aldulescu
Florin Bican
Raluca Boantă
Hanna Bota
Mircea Buchiseanu
Ruxandra Cesereanu
Marius Chivu
Carmen Firan
Kocsis Francisko
Irina Georgescu Groza
Bogdan Ghiu
Claudiu Komartin
Ciprian Măceşaru
Marin Mălaicu-Hondrari
Veronica D. Niculescu
Simona Petrişor
Alina Purcaru
Andreea Răsuceanu
Nona Rapotan
Robert Şerban
Simona Sigartău
Ludovic-Ştefan Skultéty
Gábor T. Szántó
Radu Ţuculescu
Mihail Vakulovski
Manuel Vilas
Andrei Zbîrnea

FONDATORI

cărtureşti

ART

NEMIRA

curtea veche
publishing

PARTENERI

TIFF Transilvania International
Film Festival

MUZEUL
NATIONAL
DE ARTA
CONTEMPORANA

LIMITLESS
agency

INSTITUT
FRANÇAIS

Bookfest
SALON DE CARTE

Colours

Vopseaua de pe scriitor

MARIUS CHIVU

Un articol recent din *The New Yorker*, intitulat „The Novelist Whose Inventions Went Too Far“, spune povestea scriitorului gay american cu origini afro-cubaneze H.G. Carrillo, al cărui singur roman, *Loosing My Spanish*, publicat în 2004 cu mare succes de critică și de breaslă, explorează dimensiunea culturală a unui imigrant cubanez din a doua generație. După moartea recentă a lui H.G. Carrillo la doar 59 ani, în urma unui cancer de prostată galopant, s-a descoperit că originile sale erau, de fapt, nigeriene și că toată biografia lui cubaneză era inventată, nu stăpâna limba spaniolă, iar ceea ce părea a fi un roman autobiografic era invenție pură.

Prima persoană șocată de mitomania lui Carrillo a fost chiar soțul său. Însă pentru familia nigeriană a scriitorului pretins cubanez n-a fost o surpriză: toată viața, Carrillo a inventat/mințit despre identitatea sa și parcursul său profesional și existențial. În cele din urmă, soțul lui Carrillo, de formație și profesie om de știință, s-a declarat, după șocul surprizei, chiar mândru de invenția bărbatului lângă care a trăit fără să-l fi cunoscut cu totul: „De vreme ce nu există rasă din punct de vedere biologic, rasa trebuie să fie deci un construct cultural, adică un act de creație (*performance*).“

Articolul pune în discuție aspectul moral al situației, dând și alte exemple relativ recente de scriitori care și-au falsificat biografia: prozatoarea americană Jeanine Cummins, autoarea thrillerului *American Dirt*, a pretins că are origini mexicane, în timp ce romancierul american Daniel James doar a publicat sub nume mexican, istoricul Jessica Krug, expertă în istoria afro-americană, a pretins că e parțial negresă, poetul american Michael Derrick Hudson a publicat sub nume de chinezoidă, iar heterosexuala Laura Albert a publicat romane sub pseudonimul masculin *queer* J.T. LeRoy, la evenimente apărând în locul ei o verișoară cu aspect androgin.

Întrebarea care se pune în aceste cazuri, în primul rând, ar fi dacă literatura acestor scriitori este mai puțin valoroasă și mai puțin demnă de citit și de recompensat (unii au luat premii, au primit burse etc.) doar pentru că identitatea lor sexuală, etnică sau de rasă este alta decât cea pretinsă.

Dar șirul de întrebări ridicate este mult mai lung și cu implicații mult mai profunde. De vreme ce opera nu este un certificat, există o relație directă între identitatea exact verificată (și verificabilă) și dimensiunea estetică a artei? Este ficțiunea potențată sau coruptă din cauza/datorită identității biologice a artistului? Nu este, oare, scriitorul, prin definiție, un creator care impersonează existențe și destine, imaginând, inventând, construind din cuvinte ceva ce nu a experimentat neapărat pe propria piele? Și nu este ficțiunea nu doar explorarea propriei identități, dar și eliberarea de sub povara propriei identități? Dacă pe unii oameni nu adevărul, ci taman minciuna îi eliberează interior, n-ar avea această dramă un potențial creator imens și, totodată, n-ar fi posibilă să suscite ea însăși empatie? În ce măsură și până unde anume pretindem fidelitate în biografie de la un autor de ficțiune? Trebuie ca ficțiunea să respecte neapărat/în vreun fel datele biografice și identitare: adică există o cotă obligatorie de adevăr în procesul ficționalizării? Dacă un scriitor bărbat poate scrie un roman din perspectiva unei femei (și viceversa), de ce lucrurile sunt mai complicate când e vorba de asumarea unei alte rase? Este genul mai puțin important, mai ușor de asumat și mai puțin relevant politic decât rasa?

Sigur, în climatul corectitudinii politice americane, discuția se poartă în termenii de apropiere culturală, adică de uzurpare deliberată a identității unui grup minoritar cărui i se cuvin politici compensatorii pentru nedreptăți istorice. Altfel spus, preluarea identității unui grup marginal discriminat, într-un

climat care expune, sprijină și premiază actele culturale ale respectivului grup în virtutea reparației istorice, această preluare identitară cu de la sine putere nu poate fi decât oportunistă, neavenită și, implicit, o altă formă de abuz. Fără să fi suportat tu însuși discriminarea nu te poți bucura acum de politici afirmative reparatorii. Însă în cazul de față, Carrillo este el însuși un marginal: „uzurpatorul“ unei identități discriminate apropiate a cunoscut prea bine discriminarea sub propria identitate, de vreme ce afro-americanii și latino, dincolo de culoarea pielii, împart aceeași istorie a oprămirii socio-politice. De ce unui marginal i-ar fi interzisă experiența de a impersona un alt marginal? Și în ce măsură discriminările sunt interșanjabile sau pasibile de a fi aduse la un numitor comun?

Acestor întrebări de ordin etic și moral li se pot adăuga și altele de sociologie politică, în măsura în care marginalii și minoritarii etnici/sexuali pot apela la inventarea biografiei răspunzând unor presiuni ale sistemului cultural. Mitomania ca reacție la stereotip, ca diversiune eliberatoare. (Subiectul romanului lui Philip Roth *Pata umană* ar merita o discuție separată.)

Deocamdată însă, nigerianul Carrillo a pretins că este cubanez scriind un roman presupus biografic despre pierderea unei limbi pe care nu o vorbea, dar pe care s-a apucat s-o învețe minimal. În cazul lui, mulți studenți latino care i-au urmat cursurile de literatură au avut revelația importanței rădăcinilor identitare. Și atunci ce te faci când cartea unui „impostor“ servește tema identității mai bine, deopotrivă mai reușit estetic și mai eficient politic, decât cartea unui autentic? În fond, nimeni, nici măcar un grup etnic/sexual, nu are monopol pe vreo temă literară. Temele literare sunt finite și, cu toate astea, utilizabile artistic la infinit. Or, dacă o temă este nepuizabilă, de ce s-ar considera cineva mai îndreptățit decât alții în a aborda o temă anume și de ce s-ar considera cineva privat de faptul că tema este disponibilă artistic și altcuiva, oricui?

Istoria invenției biografiei literare e plină de motivații dintre cele mai diverse, printre care chiar plăcerea și amuzamentul invenției în sine. Până la urmă, de ce ficțiunea s-ar limita la actul scrisului și n-ar trece și dincoace de hârtie, în viață?

Așa cum există, iată, scriitori care și-au mistificat biografia/identitatea, există și scriitori care au scris cărți sub pseudonim sau, mult mai interesant, și sub propriul nume, și sub pseudonim (Romain Gary, Julian Barnes sau J.K. Rowling, ca să dau doar aceste exemple contemporane, au publicat și au avut succes publicând cărți sub mai multe identități: Émile Ajar, Dan Kavanagh, respectiv Robert Galbraith), dar există și scriitori care nu și-au recunoscut identitatea și nu și-au expus-o niciodată: Thomas Pynchon sau Elena Ferrante, spre exemplu. Care n-au fost niciodată criticați pentru că se ascund și nici obligați să se legitimeze. (În cazul Elenei Ferrante, un jurnalist italian de investigație i-a deconspirat în cele din urmă identitatea: pentru curioși, numele ei real este Anita Raja și este soția scriitorului Domenico Starnone.)

Te poți întreba, prin urmare, de ce e mai acceptabil un scriitor care își ține secrete biografia și identitatea decât un scriitor care și le inventează? De ce-ar fi mai onorabil să nu spui nimic despre cine ești decât să spui altceva despre ceea ce ești? De ce lumea acceptă mai ușor să nu știe cine ești decât să fi știut că ai fost cineva care nu erai? Una dintre faimoasele idei literare ale lui Borges a fost aceea că poate literatura ar trebui să nu fie semnată, opera literară să nu fie asociată unui nume, să fie citită ca o creație a unui spirit uman universal. În fața creației de imaginație, certificatele de naștere nu au un avantaj *per se*.

Ensor with Masks, James Ensor, 1899

Dar exemplele de mai sus nu sunt nicidecum singulare. Sinuciderea prozatorului Jerzy Kosiński (1933–1991) își are originea în succesul primului său roman. Iată povestea (despre care am scris și în *Dilema veche* la vremea respectivă). Emigrat în 1957 în State din Polonia stalinistă cu ajutorul unor acte false, profesorul de sociologie Jerzy Kosiński publică *Pasărea vopsită* (1965), roman al cărui succes fulminant îl propulsează în galeria vedetelor literare ale momentului. Romanul se bazează pe experiențele oribile prin care Kosiński, abandonat de părinții săi în timpul celui de Al Doilea Război Mondial, a trecut, rătăcind la numai 6 ani dintr-un sat în altul prin Polonia rurală și fiind martorul unor cruzimi comparabile cu cele petrecute în lagărele de exterminare.

Romanul său autobiografic (reeditat acum în limba română la Litera după o primă publicare la o editură obscură) este un tur de rezistență al excesului, căci se prezintă ca o pictură de Hieronymus Bosch transpusă în cuvinte, ca o scrisoare a lui Sade în care repovestește Holocaustul. Romanul – al cărui titlu derivă din practica unui negustor de păsări care-și exercită cruzimea vopsind câte o pasăre și eliberând-o doar pentru a urmări cum aceasta este sfârtecă de suratele ei din cauza bruştei neasemănări – este considerat, peste noapte, una dintre marile cărți ale Holocaustului, iar Kosiński, „supraviețuitorul absolut”. Elie Wiesel și Arthur Miller ridică în slăvi romanul (tradus *worldwide*), iar în câțiva ani Kosiński își consolidează cariera literară publicând o serie de romane de succes, unul îi aduce National Book Award, altul e ecranizat.

În anii '70, Kosiński este un star literar: primește o cârcă de premii, devine președintele PEN America, predă la Yale și Princeton, Annie Leibovitz îl fotografiază aproape nud pentru coperta revistei *Time*, este invitat în mod regulat la talk-show-uri de televiziune, joacă în filme, prezintă un Oscar, se afișează cu fiica lui Stalin, se căsătorește cu o nobilă bavareză, asta după ce divorțează de fiica unui magnat al industriei oțelului (despre care scrie un roman), se învârtă în cerul lui Polanski (fost coleg de facultate în Polonia) și doar printr-un noroc chior (un zbor decalat) el și Polanski nu ajung acasă la Sharon Tate în noaptea în care aceasta și prietenele ei sunt omorâte de banda lui Charles Manson (dar folosește episodul într-un roman).

Kosiński își trăiește visul ceva mai mult de un deceniu, pentru ca la începutul anilor '80 cariera lui să fie deja compromisă. Mai întâi, se dovedește că are origini evreiești (inițial negase), iar *Pasărea vopsită* e pură ficțiune: mama lui trăiește încă în Polonia, în timpul războiului n-au avut de suferit, dimpotrivă, s-au bucurat de protecție catolică datorită unor acte false care le ascundeau identitatea evreiască. Jerzy Kosiński, pe numele său adevărat Józef Lewinkopf, după ce folosise o vreme pseudonimul Joseph Novak, devine în scurt timp imaginea profitorului Holocaustului, iar nu peste multă vreme, a plagiatorului și a autorului care lucrează cu *ghost writers*.

Acuzele vin din toate părțile: *Pasărea vopsită* ar fi fost scrisă în poloneză și tradusă în secret pentru a fi eligibilă pentru premiile americane, oricum ar fi fost scrisă cu ajutorul unui editor asistent și încorporează pasaje despre erezurile populare din cartea unui etnograf polonez, iar *Being There* ar plagia un roman polonez din anii '30. În plus, după traducerea romanului în poloneză,

conștienții sunt scandalizați de portretizarea antisemită a țăranilor care, în realitate, au riscat ascunzându-i pe evrei.

Kosiński încearcă să reducă dezastrul susținând că ideea substratului autobiografic din *Pasărea vopsită* ar fi fost o neînțelegere și reeditează cartea cu o prefață în care susține natura complet ficțională a romanului. Dar e perceput ca un (posibil) impostor, mitoman, plagiator. Se îmbolnăvește și are o cădere mintală, iar pe 3 mai 1991 se sinucide cu alcool, pastile și o pungă de plastic sigilată în jurul capului.

„Există un loc gol în centrul existenței lui Kosiński creat prin negarea trecutului și toată viața lui a devenit o cursă în încercarea de a umple acel gol înainte să facă implozie”, notează biograful James Park Sloan în biografia dedicată scriitorului la câțiva ani după moartea sa, iar în romanul *Jerzy* din 2017, scriitorul Jerome Charyn încearcă să stabilească legăturile dintre aventurile copilăriei din timpul războiului și ficțiunile sale ulterioare. În recenzia acestui roman (intitulată „Jerzy Kosiński's Traumas, Real and Invented” și publicată tot în *The New Yorker*), biografa Ruth Franklin scrie: „Mottoul lui Kosiński era, după cum ne spune Sloan, *Larvatus prodeo* («Merg mai departe deghizat»). A fost el oare cu adevărat un păsăroi vopsit – respins, forțat să-și ascundă identitatea, abuzat, întâlnirile cu ceilalți rezultând doar în brutalitate? Sau a fost el însuși un pictor de păsări, amestecând faptele cu ficțiunea în propria viață și în viața celorlalți într-un mod premeditat înșelător, ba chiar sadic? Charyn nu încearcă să ofere un răspuns definitiv întrebării cruciale despre motivul pentru care Kosiński a pretins că romanul său este ce nu era, dar sugerează de ce anume acesta a simțit nevoia să se ascundă în spatele unei măști. Probabil, asemenea creatorului său, *Pasărea vopsită* trebuie să meargă mai departe deghizată. În acest sens, Kosiński a fost într-adevăr «supraviețuitorul absolut». N-a încetat niciodată să joace rolul care l-a salvat.”

Mort în urma unui cancer la doar 59 de ani, H.G. Carrillo n-a apucat să se confrunte cu expunerea adevărului despre adevărata lui identitate. N-a trebuit să dea explicații, nu s-a văzut expulzat din panteon. Posteritatea lui literară este incertă, dar în mod cert cartea lui marchează un moment istoric literar important pentru vremurile politizate ale acestui început de secol. De partea cealaltă, sinucis la doar 58 de ani, Jerzy Kosiński a trebuit să înfrunte toate consecințele actului său și, o vreme, s-a descurcat de minune, dovedind un talent literar în mod discutabil pus la îndoială. Posteritatea lui rezistă: cărțile i se reeditează și se traduc, biografia lui inspiră alte romane, iar la trei decenii după moartea sa, *Pasărea vopsită*, ecranizată de cheul Václav Marhou, a obținut o duzină de premii.

Așa stând lucrurile, pare că, în cele din urmă, ficțiunea surclasează biografia, doar că uneori biografia e nevoită să răscumpere ficțiunea în mod dramatic. Și iată cum se naște o nouă întrebare: poate moartea deliberată să răscumpere cu adevărat greșelile vieții? Dar dacă sinuciderea este sau nu calea pentru achitarea postumă a viciului scriitorului, despre asta vom scrie altă dată. **M**

Marius Chivu – scriitor, traducător, profesor de creative writing, redactor la revista Dilema veche și editorul antologiei anuale de proză scurtă KIWI.

„Poezia e simultan marginală și high class“

CLAUDIU KOMARTIN INTERVIEWAT DE SIMONA PETRIȘOR

Fotografii de Barna Némethi

*Un poet între poeți și, aș continua, un poet pentru poeți, Claudiu Komartin (n. 1983, București) este unul dintre cei mai importanți promotori ai poeziei contemporane autohtone, ceea ce-l califică în a ne lămuri cum mai stă treaba cu literatura, cu interconectarea mediilor creative, cu noile tendințe și convingeri din breaslă în materie de poezie și, de ce nu, cu inteligența artificială care-l pândește din umbră pe poetul de pretutindeni. A debutat în 2003 cu *Păpușarul și alte insomnii* (Editura Vinea, 2003, 2007) și a câștigat cu acest volum Premiul Național de Poezie „Mihai Eminescu”. Au urmat *Cercul domestic* (Editura Cartea Românească, 2005), *Un anotimp în Berceni* (Editura Cartier, 2009, 2010), *cobalt* (Casa de Editură Max Blecher, 2013), *Dezmembrați* (semnat cu heteronimul Adriana Carrasco, Casa de Editură Max Blecher, 2015), antologia *Maeștrii unei arte muribunde. Poeme 2010-2017* (Editura Cartier, 2017, 2018), *Autoportret în flama de sudură* (Casa de Editură Max Blecher, 2021, 2023), *17 poeme de dragoste și un pantoum imperfect* (Casa de Editură Max Blecher, 2022) și *INOCULARE* (Editura Cartier, 2022). Pe lângă îndeletnicirea cu propria poezie, Claudiu este traducător, gazdă a clubului de lectură „Institutul Blecher” și redactor-șef al revistei *Poesis internațional* și al Casei de Editură Max Blecher.*

Ne-am întâlnit cu el într-o zi ploioasă, la Hidden - The Social Space, acolo unde gazdele ne-au primit cu inima bună și cu ceva curiozități despre proiectul nostru *Matca*. Sperăm că i-am convins că suntem băieți buni și că ieșim în lume cu gânduri nu doar pașnice, ci și șugubețe, ca să fie treaba treabă.

Ai pornit, aș spune, pe un drum anevoios în urmă cu aproape paisprezece ani. Mă refer aici la inițierea clubului de lectură Institutul Blecher (toamna anului 2009), apoi a Casei de Editură Max Blecher (toamna anului 2010) și a revistei Poesis internațional (primul număr în iunie 2010). Poezia, pe-atunci, nu era văzută cu ochi buni. În ultimii ani există o schimbare semnificativă de perspectivă, mai ales în rândul tinerilor. Cum și-a atras poezia publicul în toți acești ani? A fost un proces treptat sau a înregistrat o creștere bruscă într-un anumit moment?

Nu știu dacă poezia e neapărat mai „bine văzută”. Aș spune că și-a regăsit un loc în spațiul public după o perioadă de eclipsă, dar nu e mai puțin de nișă decât era când am început eu să scriu și să public, la începutul anilor 2000. Da, și-a recâștigat în acești ani un spațiu al prezenței, o amprentă socială, făcându-se mai vizibilă și mai relațională, după cum ar spune Răzvan Țupa, care a intuit încă din anii când începeam să ne

afirmăm posibilitățile discursurilor poetice contemporane de a se scutura de autosuficiența și incomunicabilitatea care păreau să caracterizeze acest fenomen acum două decenii. La deschiderea asta (pe care nu aș echivala-o în primul rând cu sociabilitatea, ci cu o mai mare disponibilitate pentru participare și comuniune) au contribuit inclusiv Institutul Blecher și *Poesis internațional*, Poeticile cotidianului ale lui Țupa, Nocturnele de Poezie ARCEN, Scena9, Festivalul Poezia e la Bistrița, ceea ce am văzut construindu-se la Iași prin FILIT, fervoarea care a animat creativ orașe precum Sibiu, Bistrița, Suceava și Brașov (unde a crescut de la un an la altul un public tot mai atașat de evenimentele poetice și de noutățile editoriale) și, în general, cam toate proiectele și inițiativele generației mele și ale celor care vin după noi. Dar n-ar fi fost de ajuns dacă în primul deceniu al acestui secol nu s-ar fi impus atâția poeți excelenți (începând cu cei care au fost în avangardă, intuind și precedând mișcările de trupe de după 2000, precum Acosmei sau Crudu), iar apoi promoția următoare, ce întreține dinamismul și spiritul antianchilozare de care e atâta nevoie în orice epocă.

Pentru asta a trebuit să lăsăm în urmă establishment-ul literar, a cărui validare a devenit semn sigur că ești pe un drum închis. Nu fiindcă nu s-au adaptat (literatura nu e guvernată de legi darwiniene), ci fiindcă au încetat să caute și să iubească noutatea, obsedați că „sunt dați la o parte” (ce viziune îngustă și ce lipsă fundamentală de generozitate), Manolescu & co. au încetat să mai conteze. Fărămișarea peisajului era inevitabilă, așa că acum există mai mulți poli de interes, mai multe direcții de asumare a poeticului – într-un anumit sens, „scena” literară a luat-o înaintea societății, abandonând modelul caduc în care totul era centralizat și ierarhizat în virtutea unor inerții culturale de care Uniunea Scriitorilor nu a dorit să se despartă și de aceea a căzut în irelevanță. Grupuri și proiecte restrânse, dar energice și inovatoare, ajung să fie în centrul atenției și să modeleze noi structuri discursive, praxisul celor care se ocupă cu acest tip de explorări.

Probabil că schimbarea despre care discutăm a avut de-a face și cu despărțirea de „tranziția” atât de lungă și de mizerabilă – nu neapărat fiindcă trăim într-o lume categoric mai prosperă decât cea în care am crescut eu, ci și fiindcă mutațiile tehnologice au făcut să fim în contact direct și permanent cu ceea ce se întâmplă în celelalte părți ale lumii: de-acum nu mai avem alibiul că am aflat de noile estetici, mișcări sau faime culturale și artistice din Europa, din Statele Unite sau, de ce nu, din Mongolia cu câțiva ani întârziere, așa că nu mai e cazul să începem a le imita când ele au fost deja epuizate în spațiile în care au apărut.

Cum arată viitorul poeziei?

Ai observat vreodată că cele mai puține forme verbale sunt, în poezie, la viitor? Și cele mai multe la trecut. Sigur că mai izbucnește din când în când câte unul cu darul profetiei, dar în general poezia se cam ține departe de viitor, nu-i înțelege rostul.

Trei femei, cu mine, patru

HANNA BOTA

24.

Lina a absolvit Liceul sanitar la secția de optică. Când s-au dat repartițiile, chiar dacă avea medie mare, i s-a dat post în Iași. Era nevoie și în Cluj de cadre, în tot Ardealul era nevoie, dar asta era politica: amestecul populației. Ce-a mai plâns Lina! Nu voia să plece de acasă, nu voia în Moldova de una singură. De ce s-o trimită la capătul țării tocmai pe ea? Simina-Securista-știe-tot i-a spus Linei că nu se poate rezolva nimic, dar dacă ar merge până la Iași și ar obține de la directorul cabinetelor de optică o semnătură de respingere a încadrării ei, ar putea să-și caute de lucru în altă parte. În Cluj? Nu, în Cluj nu se va putea, dar măcar undeva mai aproape. Ilona a fost cea care s-a dus cu Lina la Iași. N-au rezolvat nimic în prima fază, nu primeau semnătura pentru că directorul avea nevoie de ea, nu putea să-și blocheze postul. Apoi Lina a aflat de la o colegă că ar fi un post vacant la Satu Mare, tocmai s-a deschis un cabinet nou și nu aveau personal destul. Ilona s-a dus a doua oară la Iași, hotărâtă să rezolve. Cum l-a convins pe director? I-a făcut ochi dulci, s-a folosit cu nerușinare de frumusețea ei. L-a lăudat cu dezinvoltură, i-a spus că n-a mai cunoscut un director așa de cumsecade, atât de aparte, că de data trecută a rămas cu gândul la el. Și i-a dat numărul de telefon, asigurându-l că locuiește singură, are apartamentul ei, da, dacă are drum pe la Cluj... Și s-a întors cu semnătura. I-ai dat numărul de telefon? s-a mirat Lina, dacă te sună, dacă vine? Taci, soră-mea, i-am dat un număr fals, nu-s proastă, am mințit, sigur că l-am păcălit; pentru tine am mințit, merită, nu crezi? M-o ierta Al de Sus, că-i pentru o cauză nobilă, eu așa zic. Așa că sora noastră Lina și-a făcut bagajele și s-a mutat la Satu Mare.

S-a mai golit un loc acasă, am rămas cinci în casa din Iris.

Lina e cea mai harnică dintre fetele mele, spunea Flora, și cea mai răbdătoare. Unde pune ea mâna, e lucru făcut din suflet. Fie că muncește în grădină, că e la culesul porumbului, că e în bucătărie sau spală rufe, ea nu stă nici o clipă, tocmai ea să plece de acasă? Și s-a pus din nou pe plâns.

Trăiam cu toții o perioadă neagră, lipsuri în toată țara. Europa Liberă vuia la adresa regimului, Gabi asculta toată seara. Ca în toți anii din urmă, în Fânațe nu era niciun pericol să fii descoperit, casele erau la distanță mare una de alta, în văgăuna aia de dincolo de Dealul Morii nimeni nu-și bătea capul să-și părăsască vecinii. Flora n-ar fi vrut în ruptul capului să se mute la oraș, mai ales acum, când cu munca ei ținea toată casa cu produse: lapte, smântână, caș, ouă, găini și pui, vacă și vițel, oi, miei, brânză și telemea, plus grădina cu zarzavaturi, livada cu fructe, terenurile de la colectiv lucrate pentru cereale, muncă din zori și până seara. Asta am făcut toată viața, am avut pământuri, știu cum să scot rod din ele, spunea ea. Munceam cu toții, școala era școală, mersul la biserică era mers la biserică, nu se lipsea, în rest nu aveam zile libere, nici vacanțe, ci muncă.

Dar tot erau lipsuri: era neplăcut să n-avem hârtie igienică, neplăcut să ne întoarcem la hârtia din filele caietelor vechi, a trebuit să reluăm folosirea veceului din capătul grădinii. Apoi, aveam stocuri de lumânări, căci se lua des curentul și ne făceam temele la lumina lumânărilor; dacă scădea presiunea la gaze așa mult, încât se stingeau flacăra din teracote, ne luam mânuși și așa ne scriam temele, învățam înveliți cu plăpumi. Cel puțin, când mergeam în Fânațe, soba duduia încărcată cu lemne și era o căldură plăcută, erau bunătăți gătite de mama, ne plăcea în Fânațe. La noi în cartier se construia linia de tramvai din Iris până în centru, în loc de stradă, era un șanț imens, un șantier noroios, nu circulau autobuze. Cu Pianke, sora mea cea mică – eram deja eleve la Liceul sanitar – mergeam pe jos câte o oră dus și la fel întors, în iarna

geroasă. Urmăream prin oraș dacă apare ceva de cumpărat de strictă necesitate. Ne trebuia vată pentru perioada de menstruație, nu se găsea deloc în farmacii, erau cozi de ore în șir, dacă cumva se aducea pe undeva. Când am început practica medicală, furam din clinică, furam pentru a ne pune în chiloți; ne făceam mici stocuri – marfă de contrabandă, ne împrumutam între noi, cu atâtea fete în casă, trebuia multă vată. Am pățit odată că asistenta șefă de pe secție a descoperit că i-a dispărut toată vata din dulap, deși era sub cheie, că nu mai era nici cât să faci o injecție: ne-a aliniat pe toate elevele să recunoaștem care am luat, că, dacă nu, ne va controla în chiloți și va cere scăderea notei la purtare acelor care eram la menstruație. Alina, mai sperioasă, a început să plângă: ea e la ciclu, dar n-a furat ea vata. Eu nu eram la ciclu, nu-mi păsa dacă ne controlează. Și nu luasem eu tot, doar puțin, dar ca mine or fi luat și altele, până n-a mai rămas deloc. Nu o dată m-am trezit la școală pătată pe chiloți pentru că nu-mi ajungea câtă aveam. Apoi ședeam pe scaun pe câte un șold, să nu treacă prin uniformă să se vadă. Cum să mai fiu atentă la conjugările de *passé composé* la franceză când simțeam cum curge sângele și că mă voi face de rușine? Când s-a împrietenit Ilona cu Tefi și am descoperit ce de vată avea acasă, nici măcar nu i-am cerut, am furat și de la ea. Am ajuns o hoată de vată.

Parcă era mai bine aprovizionat orașelul Linei, am descoperit asta când am vizitat-o prima dată la Satu Mare, erau de găsit tot felul de bunătăți aduse din Ungaria, sigur, acestea se găseau pe sub mână sau prin vânzare din om în om. Fiind aproape de graniță, sătmărenii aveau voie să treacă mai des dincolo, puteau merge din două în două luni. Încet, ne cream rețele prin care „făceam rost“ de produse din diferite surse, asta era una dintre preocupările vieții practice din acea vreme. Dar mie îmi plăcea cel mai mult să trăiesc în lumea mea, să mă aflu în cititul cărților, să scriu. Deseori mă ascundeam, că era multă treabă, în vacanțe mai ales, iar tata striga la mine: lasă cărțile, nu-ți vor da de mâncare romanele acelea. Citeam pe furiș, adeseori spunând că-mi fac temele.

Apoi a terminat și Timotei liceul, n-a intrat la facultate în primul an și i-au trimis ordin de înrolare în armată. La Focșani. La Focșani? Ce tragedie! Când a auzit Simina-Securista, ne-a spus că „oriunde, dar nu acolo“: nu pot să-l las pe copilul ăsta bun și frumos să ajungă acolo, am o slăbiciune pentru el, îl ajut eu cumva, e tragedie acolo, îl vor distruge, e ca un batalion disciplinar, habar n-aveți – ne-a speriat ea. Spre deosebire de problema cu Lina, când nu ne-a ajutat, doar ne-a sfătuit, acum a început imediat aranjamentele, i-a reorientat dosarul, schimbându-i direcția: Prundu Bârgăului, la vânători de munte. Ce interesant, ce palpitant, repeta Timotei în timp ce-și pregătea valiza. L-am ajutat chiar eu cu vopsitul cufărului de lemn, în verde. El a cumpărat lacăt nou, eu i-am scris, cu vopsea albă, numele pe capac. Fiind atâtea fete, îl iubeam pe fratele nostru într-un fel aparte. Noi toate semănăm cu tata, cumva mai temperamentale, repezite uneori, el semăna cu mama, blândețea ei, un anume calm împăciuitoare, avea ochii ei albaștri și era înalt ca frații ei. Am plâns când a plecat, am plâns toate. Apoi, a doua zi, cu totul neașteptat, a revenit acasă: tuns chel, avea o țeastă albă, lucioasă, un chip de om speriat, neterminat. Nu-și purta îmbrăcămintea lui, zicea că apucase să o predea la magazie, ci avea niște haine mici pe el, ale unui coleg mai sfrijit, se vedeau încheieturile mâinilor de sub mânecile scurte, pantalonii lăsau să se vadă piciorul fără șosete în ghete, umerii adunați în geaca prea îngustă. Să râdem, să plângem? M-a trecut un fior neplăcut, m-am speriat. Avea o cută pe frunte, era prima dată că am observat-o, ca o urmă de tristețe, i se păstra și când râdea. Iar râsul lui avea ceva ascuns, ca o taină de nerelevat. Ce s-a întâmplat de venise acasă? Nu i-a ajuns dosarul la Prundu Bârgăului. Doamne, doar n-o fi la Focșani! O să-l distrugă, ardelean blând și liniștit, o să-l calce în picioare, ne tânguiam noi. Nu, dosarul

nu era nici acolo. Unde s-o fi rătăcit? După două săptămâni, i s-a dat de urmă. Simina-poate-tot a făcut o faptă mai bună decât spera să-i iasă, dosarul a rămas la Cluj, astfel, Timotei a făcut armata în orașul de baștină. Uneori îi era greu să nu sară gardul și să fugă acasă, ne despărțeau trei kilometri. Îmi luam colegele, pe rând, eleve la Liceul sanitar, și treceam în vizită pe la el, așa, ca să vadă și soldații fete frumoase.

Tare ne mai era de ajutor Simina-știe/poate-tot, pila securistă, prietena Anitei. Iar acasă s-a mai golit un loc, am rămas doar patru.

33.

Deși Lina era logodită cu Konrad, deși au fixat de câteva ori nunta, ea se tot amâna din pricini anume sau fără pricină: că n-a reușit să-și finalizeze studiile, că nu sunt bani destui pentru nuntă, că nu are nici măcar un costum potrivit, și tot așa. Lina, darnică și gata de sacrificii, i-a cumpărat un costum trăsnet, fiindcă își făcuse cunoștințe la magazinul de desfacere al fabricii Mondiala din Satu Mare, unde, pe lângă ce se exporta, mai rămânea câte ceva și în țară. I-a cumpărat și cămașă, a găsit niște pantofi de piele, frumoși cum n-avusese el niciodată. Ba i-a împrumutat bani și pentru verighete, că doar tot în familie vor rămâne toate. Și-a cumpărat și rochie de mireasă. Apoi Konrad a plecat în Ungaria, pentru ca, după o vreme, să dea telefon din Austria. Aha, de aceea amânase nunta, părea că înțelege Lina: și-a propus să treacă granița, a ținut totul în secret de frica Securității, să n-o implice și pe ea, căsătorii fiind, ar fi avut probleme; uite că a reușit, se afla într-un lagăr în Viena. Nu se puteau spune multe lucruri la telefon; cum să deconspiri modalități de a fugi ilegal din țară, când toate telefoanele din străinătate erau ascultate? Se vorbea doar în coduri, așa că Lina a hotărât să iasă și ea în Ungaria, acolo va afla mai multe. Se vor reuni dincolo. Dacă ar fi rămas să-și facă buletin de Satu Mare, ar fi putut ieși tot la două luni o dată. Dar n-a renunțat la buletinul de Cluj.

A primit pașaportul la sfârșitul lui iulie, era 1987, și a plecat în Ungaria. Nouă, acasă, nu ne-a spus nimic concret: va încerca sau nu să treacă granița mai departe? Era, până la urmă, doar o fată fricoasă, e mai bine să nu vorbim despre așa ceva, dar cine știe... Pe Flora a luat-o iar plânsul: Doamne, mi se duc copiii, nu-i mai am pe lângă suflet, n-am parte de ei.

Lina s-a dus cu verigheta pe deget și cu rochia de mireasă într-o plasă. N-au trecut multe zile până a aflat tot felul de povești: nu despre cum ar putea trece granița, ci despre pricinile pentru care s-a amânat nunta. Konrad al ei avea o drăguță la Budapesta. De când? De mai de mult. Cât de mult? Ce mai conta. Și știa, vorba aia, tot satul, doar ea nu. Că așa se întâmplă, știu toți, dar nu-și permite nimeni să vină să-ți spună că: vezi, fată, ăla nu ți-e chiar așa de credincios cum crezi, ci are o mândruță, vezi-ți tu frumusețea de viață, că n-are el chef de însurătoare. Du-te acasă, întoarce-te în țară, nu e singurul bărbat de pe planetă. Nu, nu i-a zis nimeni nimic, a aflat încetul cu încetul, tot mai rușinată de cele întâmplate, de parcă vina lui trebuia s-o suporte ea.

Iar Lina, care era gata să sufere pentru toată nedreptatea existenței ca un adevărat martir, a luat asupra ei rușinea lui de nesimțit care nu-și asumă, ci minte, purtând vinovăția asta după ea ani întregi, cine știe, poate toată viața. Că nu-i sigur că s-a vindecat vreodată. Într-un fel, nu l-a iertat nici acum. S-a simțit atât de anulat în ființa ei, încât nu s-a mai putut reconstrui din ruine. A început să slăbească. S-a făcut frumoasă ca un manechin. Totul bine până aici, dar nu știa ce să facă cu viața ei. Întorcea situația pe toate fețele: unde a greșit? Nu ea fusese cea care insistase pentru căsătorie, ci el, chiar dacă, în același timp, o amâna. S-a tot infiltrat, a tot venit la Cluj, gelos, o pune să țină distanța chiar și față de amici, să jure că nu va vedea pe nimeni cât e la Cluj: nu, nici pe obraz să nu fie pupată, nu, că cine știe ce gând au băieții din jur. Ea îl prezentase tuturor ca logodnic, acum nu se mai putea întoarce acasă în România, prea îi era rușine. N-avea de ce să stea la Budapesta, oraș nesuferit, acolo a descoperit minciuna și trădarea, fiecare stradă pe care a călcat îi purta lacrimile. Nu putea merge nici la biserică, acolo a aflat de mândra lui Konrad, a și văzut-o; duduia, care n-avea nicio treabă cu rușinea, era una dintre cele mai active fete din biserică, însă nu voia să se mărite cu Konrad, fusese doar o aventură. Una care s-a încheiat cu un mic scandal, căci fata i-a dat papucii, el a fugit în Viena ca să-și vindece rana, respingerea. Ea n-avea de gând să plece nicăieri, își iubea orașul, avea o situație bună încă de acasă, facultatea absolvită, un viitor înainte. Trecea din cuceriri în cuceriri. Lina? O ardeleană modestă, picată în orașul acesta insolent, fetei nu-i păsa de ea, și ce dacă era logodnica lui Konrad? Să și-l ia înapoi dacă îi trebuie.

Nu se va întoarce în țară, nicidecum, i se va deschide cumva o cale, îl va ruga pe Dumnezeu să-i răspundă rugăciunilor, să-i spună concret care e voia Lui. Așa a făcut toată viața, n-a decis niciodată cu de la sine putere, fiecare pas i-a fost condus de El. Nu va lua decizii nici de data asta, ci va cere un semn concret. Dacă i se deschid uși ca să treacă granița, e semnul să plece, dacă până la expirarea vizei nu va putea trece, e semn să se întoarcă. Locuia într-o cameră de oaspeți a bisericii, făcea curățenie în sălile casei de rugăciune, mai primea niște bani, ca să nu cheltuie din ce avea la ea, că, dacă totuși pleacă, va avea nevoie de ei. Tocmai atunci, în mijlocul acelor frământări, a primit telefonul care i-a schimbat direcția, telefonul acela care a schimbat soarta a trei fete din casa noastră. La telefon era Daniel, un tânăr din Cluj, fugit de vreo doi ani în Suedia, se cunoșteau bine; înainte de a pleca ea la Satu Mare, au luat parte împreună la multe activități, excursii, drumeții. Avea un Trabant, iar pe vremea aceea era foarte haios să se deplaseze cu el, funcționa cu benzină de 75 și ulei, nu era așa greu de procurat, părțâia și pufăia de mai mare râsul, dar era o distracție grozavă să poți sta până la ore târzii la repetiții de cor sau la colindat, la vreun chef al unuia, știind că Dani te duce acasă cu mașina. Înghesuia câte opt în cutiuța lui de carton. La telefonul cu pricina a întrebat-o de una, de alta, apoi i-a zis să aștepte o scrisoare de la el, ea i-a dat adresa. Să nu ajungă scrisoarea în mâna nimănui, i-a atras de două ori atenția, să aibă grijă! Lina se scula dimineața și urmărea toată ziua sosirea poștei, iar patru zile mai târziu